

Belâgat İlminde Haber ve İnşâ*

News and Construction in Rhetoric

Meryem ARPA**

Mahfuz GEYLANI***

Öz

Meânî ilminde söz, haberî ve inşâ olmak üzere iki kısma ayrılır. Sözü söyleyen kimsenin söylediği sözün doğru veya yalan olarak nitelendirilmesi mümkün değil ise diğer bir deyişle talep içeren ifadeler inşâî, konuşmacının doğru söyleme veya yalan söyleme ihtimali olan, dolayısıyla bu söz doğrudur ya da yalandır denilebilen bütün sözler ihbârîdir. Sözü söyleyenin anlatmak istediği konuyu muhatabına iletme veya konuşmacının verdiği hükmü kendisinin de bildiğini muhataba söylemek maksadıyla haber verilir. Bunlardan birincisine “fâide-î haber” diğere ise “lâzım fâide-î haber” denir. Haber cümlesinin kuruluşunda iki temel gaye vardır. Birinci maksat muhataba hiç duymadığı haberi iletme. Böylelikle muhataba yeni bir bilgi öğretilmiş olur. Bu haber çeşidine “fâide-î haber” denir. Haber cümlesi bazen asıl anlamı dışında inşâ anlamında da kullanılabilir. Haber cümlesi isim ve fiil cümlesi olarak ikiye ayrılır. Bir haber cümlesi kurulurken, muhatabın düşünce ve ruhî durumuna bakılır. Muhatap duyduğu söz hakkında şüphe edecek ise veya kafasında hiç şüphe olmayacaksa, cümle ona göre ifade edilecektir. Belâgatta buna “muktezâ-yı zâhire göre kurulan haber cümlesi” denir. Haber, ibtidâî, talebî ve inkârî olmak üzere üç kısma ayrılır. Lügatte “icat etmek, ortaya çıkmak” gibi manalara gelen inşâ sözcüğünün ıstılahî anlamı ise bir sözün doğru ya da yanlış ihtimali olmamasıdır. İnşâ, talebî ve gayri talebî olmak üzere iki kısma ayrılır. Talebî inşâ da emir, nehiy, istifhâm, temennî ve nidâ olmak üzere beş kısma ayrılır. Belâgatın konularından olan haber-inşâ uslubu Kur’ân’ın icazının ve içerdiği hakikatlerin anlaşılmasında önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmamızda Kur’ân dan âyetler ve şiirlerden örnekler verilerek haber-inşâ konusu ele alınmıştır.

Araştırmamızda haber ve inşâ konusunu ele alan kaynaklar incelenmiştir. Haber ve inşâ’nın tanımları yapılarak kısımları açıklanmış ve konuyla ilgili âyet ve şiir ile ilgili örnekler tespit edilmiştir. Ayrıca

* Bu makale, Meryem ARPA’nın Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü’nde Dr. Öğr. Üyesi Mahfuz GEYLANI danışmanlığında hazırladığı yüksek lisans tezi kapsamında hazırlanmıştır.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri, arpameryem@gmail.com, Research Article/Araştırma Makalesi, Received/Geliş Tarihi: 14/07/2023, Accepted/Kabul Tarihi: 06/09/2023, Published/Yayım Tarihi: 18/09/2023.

*** Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, mahfuz@comu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6148-4342, Research Article/Araştırma Makalesi, Received/Geliş Tarihi: 14/07/2023, Accepted/Kabul Tarihi: 06/09/2023, Published/Yayım Tarihi: 18/09/2023.

çeşitli kadim dönemi Arapça belâgat kaynakları ve son dönem yazılmış belâgat kitapları incelenmiş olup haber ve inşâ konulu tez ve makalelerden de faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur’ân, Belâgat, Me’ânî, Haber, İnşâ.

Abstract

In the science of maânî, the word is categorized into two segments: the reported one (haberî) and the constructive one (inşâî). Constructive words express desires, while those intended to convey information, susceptible to truth or falsehood, fall under the reported category. The reported statement either imparts the speaker's judgment or assumes the interlocutor's awareness of it. The former is termed "the benefit of the reported," while the latter is referred to as "the necessity of the benefit." The reported sentence serves a dual function. Primarily, it disseminates novel information to the recipient, termed "faide-i haber" or news. The news sentence can be repurposed, taking the form of noun and verb sentences. The reported statement aligns with the recipient's thoughts and mental state, expressed with or without uncertainty, referred to as "a sentence of news formed according to the obvious (muktezâ-yı zâhir)" in rhetoric. The reported segment is further subdivided into ibtidâî, talebî, and inkârî. The term "construction," defined as "inventing or appearing" in the dictionary, denotes a word's neutrality regarding truth or falsehood. İnşâ, or construction, can be categorized as demanding (talebî) and non-demanding (gayr-i talebî). Demanding construction encompasses five subtypes: imperative (emir), negation (nehiy), rhetorical question (istifhâm), wish (temennî), and interjection (nidâ). The study of reported-construction holds significance in grasping the conciseness of the Qur'an and its underlying truths, constituting a subject of rhetoric. This research delves into the subject of reported-construction, providing examples from Qur'anic verses and poetry. It entails an analysis of sources addressing the reported and constructive categories, elucidating their definitions and components, and presenting examples pertaining to verses and poems. Furthermore, it encompasses a review of ancient Arabic eloquence sources and contemporary eloquence literature, incorporating theses and articles concerning the reported and constructive elements.

Keywords: Qur'an, Rhetoric, Me'ânî, Report, Construction

Giriş

Kur’ân-ı Kerîm’in nazil olmaya başladığı yer, edebiyatın, şiirin ve çeşitli edebî yazıların oluştuğu ve bu ürünlerin zirve noktasına ulaştığı bir ortamdı. Araplar vahiy inmeye başladığında, edebiyatın doruğa bir dönem olduğu halde âyetlerin içeriğinden, üslûbundan ve hitap şeklinden fevkalade etkilenmişlerdir. Böylelikle Kutsal kitabımız, kısa bir zaman diliminde Arapçanın en üstün yazı unsuru haline gelmiştir. Kur’ân-ı Kerîm’in bu denli üstün olmasındaki en büyük etkenlerden biri de hitabının insan ruhu ve kalbindeki olumlu yansımalarıdır. Kur’ân muhataplarına bir şeyler anlatırken aynı zamanda onun bu anlatımın gereğine uygun bir yol tutmasını ister veya ondan bir şeyler talep eder.¹

¹ Süleyman Gezer, "İnşâ-Haber Bağlamında Kur’ân Dilinin Yapısı", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 / 11 (2007), 135-153.

Belâgat, sözün açık açık anlaşılması manasına gelir. Terim olarak ise iki manada kullanılmıştır. Biri “yatkınlık” diğeri ise “ilimdir”. Yatkınlık olarak belâgat, sözün açık seçik olarak anlaşılmasının yanında bir de zamana ve yere uygun olmasıdır. İbnü'l-Mukaffa'ya (ö.142/759) göre belâgat, bir cümleyi kişilerin kolaylıkla ifade edemeyeceği şekilde söylemektir. Câhız'a (ö.255/859) göre ise sözün söyleyiş ve anlam açısından birbiriyle güzellikte yarışmasıdır. Yani anlamdan önce söyleyiş şeklinin kulağa, söyleyiş şeklinden önce de anlamın kişinin zihnine hızlıca ulaşmasıdır. İlim olarak belâgat ise düzgün ve ortama uygun söz söyleme usul ve kurallarını inceleyen bir ilimdir. Belâgat meânî, bedi ve beyân olmak üzere üç kısma ayrılır. Müslümanların yabancı kültürlerle kaynaşması sonucunda oluşan bazı problemlere kelimcilerin çözüm arayışına girmeleri, özellikle İslâm dinine ve Kur'ân-ı Kerîm'e yöneltilen eleştirilere uygun bir cevap arayışı içinde olmaları, belâgat ilminin gelişmesi açısından faydalı olmuştur.²

1. Haber Üslûbu

1.1. Bir Belâgat Terimi Olarak Haber

Sözlükte “bilmek” manasındaki “haber” kökünden mastar olan ve bir şeyi haber vermek anlamına gelen “ihbar” kelimesi, meânî ilminde de bir cümle çeşidini ifade etmek için kullanılır.³

Meânî ilminde söz iki kısma ayrılır: haberî ve inşâî. Sözü söyleyen kimsenin söylediği sözün doğru veya yalan olarak nitelendirilmesi mümkün değil ise başka bir deyişle talep içeren ifadeler inşâî, haberdar etme gayesiyle konuşmacının doğru söyleme veya yalan söyleme ihtimali olan ve dolayısıyla “*Bu söz doğrudur ya da yalandır*” denilebilen bütün sözler ihbârîdir. Sözü söyleyenin anlatmak istediği konuyu muhatabına haber vermek veya mütevellimin verdiği hükmü kendisinin de bildiğini muhataba söylemek maksadıyla haber verilir. Bunlardan birincisine “*fâide-î haber*” diğeri ise “*lâzım fâide-î haber*” denir. Başka bir mânada ise haber, zihnin dışında gerçeğe uygun olan söz demektir.⁴

Haber (الخبر) yukarıda da ifade ettiğimiz gibi “*Bu söz doğrudur ya da yalandır*” dediğimiz her söz haberdur. “علي مقيم” “*Ali, ikamet ediyor*” ve “سافر محمد” “*Muhammed sefere çıktı*” örneklerinde olduğu gibi.

Eğer söylenen söz gerçeği ifade ediyorsa sözü nakleden kimse için naklettiği ifadede bir yanlış olmadığı kabul edilir. Buna “العلم مفيد” “*İlim faydalıdır*” cümlesi örnek olarak

² Hulusi Kılıç, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/380-383

³ İsmail Durmuş, “İhbar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/527-528.

⁴ Durmuş, “İhbar”, 21/527-528.

zikredilebilir. Şayet söylenen söz, gerçeği ifade etmiyorsa onu söyleyen kimse de yalancı sayılır. Ayağa kalkmayan Zeyd için “قام زيد” “Zeyd ayağa kalktı” denilmesi bu durumu anlatır.⁵

1.2. Haber Cümlesinin Kuruluş Gayeleri

Haber cümlesinin kuruluşunun iki temel gayesi vardır.⁶ Birincisi, muhataba hiç duymadığı haberi iletme. Böylelikle muhataba yeni bir bilgi öğretilmiş olur. Bu haber çeşidine “fâide-i haber” denir. Sözelimi Hz. Muhammed’in (s.a.v) Mekke’de doğduğunu ifade eden bir kimse, muhatabına duymadığı bir bilgiyi haber vermiş olmaktadır. İkincisi ise muhatabın da bildiği bir haberi, hükmü kendisinin de bildiğini fark ettirmesidir. Buna “lâzımı fâide-i haber” denir.⁷ Örneğin bir kimse muhatabına “sınavlarını iki gün önce bitirdin” demekle bildiği bir bilgiyi ona fark ettirmiş olur. Bu bilgiyi aslında muhatap da bilmektedir.⁸

1.2.1. Haber Cümlesinin İnşâ Anlamında Kullanılması

Haber cümlesi bazen asıl manasının yanı sıra inşâ manasında da kullanılabilir. Bu anlamların başlıcalarını şöyle sıralayabiliriz:

1.2.1.1. Dua

Haber cümlesi {لَا تَثْرِبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَعْفُرُ اللَّهُ لَكُمْ} “Bugün size hiçbir kınama yok, Allah sizi affetsin” âyetinde olduğu gibi bazen dua anlamında da kullanılır.⁹

1.2.1.2. Edep, saygı vb. bir sebepten dolayı ifadeyi emir görüntüsünden çıkarma

Bazen konuşan kimse, karşısındakine edep ve saygısından dolayı söylediği sözü emir kipi kullanmaksızın nazik bir üslup ile ifade eder. Örneğin “انظر الاستاذي في قضيتي” “Hocam! Benim işime bakın” demek yerine, “ينظر الأستاذ في قضيتي” “Hocam benim işime bakar” şeklinde ifade kullanarak cümle emir cümlesi olmaktan çıkmış olur.¹⁰

1.2.1.3. Talepte mübâlağa

{لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ} “Ona tertemiz olanlardan başkası dokunamaz.”¹¹ âyetine bakıldığında “ona” anlamını karşılayan “ه” zamiri kutsal kitabımızı işaret etmektedir. Yani Kur’ân’a dokunmak için zahiri ve bâtni temizlik gerekir.¹²

⁵ Nusrettin Bolelli, *Belâgat Kur’ân Edebiyatı (beyân-meâni-bedî)* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2000), 151.

⁶ Bolelli, *Belâgat Kur’ân Edebiyatı (beyân-meâni-bedî)*, 156.

⁷ Ali Bulut, *Belâgat-i Müyessera* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları 2020), 50-51.

⁸ Fadl Hasan Abbas, *el-Belâga fînûnuhâ ve efnânuhâ* (Amman: Dâr’ul Furkan, 1989), 106.

⁹ Yûsuf 12/92; Bulut, *Belâgat-i Müyessera*, 81-82.

¹⁰ Bulut, *Belâgat-i Müyessera*, 82.

¹¹ el-Vâkıa 56/79.

¹² Bulut, *Belâgat-i Müyessera*, 81-82.

1.2.2. Haber Cümlesinin Çeşitleri

Bir haber cümlesini isim ve fiil cümlesi olarak iki kısma ayırabiliriz.

1.2.2.1. İsim Cümlesi

Bir isim cümlesi mübteda ve haberden oluşur. Bir şeyin bir şey için sabit olduğunu ifade eder. Yenilenme ve devamlılığa bakılmaksızın başka bir şeye delâlet etmez. Mesela “الأرض متحركة” “*Yeryüzü hareket etmektedir*” cümlesi, yeryüzünün devamlı hareket ettiği bilgisini içeren bir isim cümlesidir.¹³

1.2.2.2. Fiil Cümlesi

Fiil cümlesi, belirli bir zamanda eylem ve yenilenmeyi ifade eder.¹⁴ Üç zamandan oluşan fiil cümlesi; fiil, fail ya da nâibi failden oluşur.¹⁵ Bazen fiil cümlesi yapılan bir işin sürekliliğini, yenilenmesini ifade edebilir. Mütenebbi'nin (ö. 354/965) şu sözünü buna örnek olarak verebiliriz:

تدبر شرق الأرض والغرب كفه وليس لها يوماً عن المجد شاغل

“Onun eli doğuyu ve batıyı çevirir. Onu, hiçbir gün, bu şereften meşgul edecek bir şey yoktur.”

Burada şâir padişahları methederek onların gücünün ve kuvvetinin her daim olduğunu belirtmek istemektedir.¹⁶

1.2.3. Muktezâ-yı Zahire Göre Kurulan Haber Cümlesi Çeşitleri

Bir haber cümlesi kurulurken muhatabın düşünce ve ruhî durumuna bakılır. Muhatap duyduğu söz hakkında şüphe edecek ise veya kafasında hiç şüphe olmayacaksa cümle ona göre ifade edilecektir. Belâgatta buna “muktezâ-yı zâhire göre kurulan haber cümlesi” denir. Buna göre haber ibtidâ-î, talebî ve inkârî olmak üzere üç kısma ayrılır.¹⁷

1.2.3.1. İbtidâ-î Haber

Yukarıda belirtildiği gibi bir haber cümlesi kurulurken muhatabın düşünce ve ruhî durumuna bakılır. Eğer muhatabın konuşmanın konusu hakkında hiçbir bilgisi yoksa söylenecek sözün te’kîdsiz olması gerekir. Ayrıca muhatap haberin konusu hakkında hiç şüphe

¹³ el-Hâşimî, es-Seyyid Ahmed, *Cevâhiru'l-belâğa* (Beirut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1438/2007), 66; Yavuz, *Belâgat İlminde Haber ve İnşâ (Bakara Suresi Örneği)*, 13-14.

¹⁴ Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, 66.

¹⁵ Elif Yavuz, *Belâgat İlminde Haber ve İnşâ (Bakara Suresi Örneği)* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 14.

¹⁶ Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, 66-67.

¹⁷ Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-ulûm*, çev. Zekeriya Çelik (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017), 75; Bulut, *Belâgat-i Müyessera*, 53.

etmeyecekse söz kendisine pekiştirilmeden aktarılır. Buna belâgatta “ibtidâi haber” denilir. Söz gelimi “الحسد داء” “*Haset hastalıktır*” sözü bir gerçek olup muhatabın zihninde de bir gerçektir ve bu bilgi hakkında hiçbir şüphesi yoktur. Bu nedenle ifade düz bir anlatımla aktarılmıştır.¹⁸

1.2.3.2. Talebî Haber

Muhatap kendisine söylenen söz ile ilgili bilgisi vardır, ancak bu sözün doğru ya da yanlış olması hakkında tereddüt etmektedir. Muhatabın bu şüpheden kurtarılması için konuşmacının “lâm” (ل) ya da “İnne” (إِنَّ) harfini cümleye eklemesi şüpheyi giderecektir. Mesela “لزيد عارف” “*Şüphesiz ki Zeyd, bilgilidir*” ya da “إن زيدا عارف” “*Muhakkak ki Zeyd, bilgilidir*” örneğinde muhatap Zeyd’in bilgili olduğu hakkında bir ön bilgiye sahiptir, ancak şüphe duymaktadır. Muhatabın şüphesini gidermek için cümleyi te’kîdli ifade etmek daha isabetli olacaktır.¹⁹

1.2.3.3. İnkârî Haber

Konuşmacı kendi görüşünde olmayan bir muhataba görüşünü kabul ettirmek için inkârın derecesine göre hükmü pekiştirmesi gerekir. Buna göre cümlede bir veya birden fazla pekiştirici kullanarak cümleyi te’kîd eder. Buna belâgat ilminde “*inkârî haber*” denir. Söz gelimi konuşmacının doğru görüşünü muhataba bildirirken “إِنِّي صَادِقٌ” “*Kesinlikle doğruyum*” demesi karşısında muhatabın bu sözü inkâr etmesine yönelik bu sefer onun “إِنِّي لَصَادِقٌ” “*Şüphesiz ki ben doğruyum*” demesi veyahut muhatabın şüphesinde daha da ileri gitmesine karşılık “وَاللَّهِ إِنِّي لَصَادِقٌ” “*Vallahi ben bu hususta doğruyum*” demesi bu duruma örnektir.²⁰

1.2.4. Muktezâ-yı Zahirin Tersine Göre Kurulan Haber Cümlesi

Herhangi bir haber cümlesi bazen muktezâ-yı zahirin dışına çıkılarak da kurulabilir. Mesela bilen bir kimsenin bilmeyen, inkâr eden bir kimsenin etmeyen ve inkâr etmeyeninkâr eden konuma indirgenmesi böyledir. Buna belâgat ilminde “muktezâ-yı zahirin tersine göre kurulan haber cümlesi” denir.²¹

¹⁸ Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî, *el-Belâgatü'l-Arabiyye* (Lübnan: Dâru'l-kalem, 1416/1996),178; Abbas, *el-Belâga fînûnuhâ ve efnânuhâ*,113

¹⁹ Sekkâkî, *Miftâhu'l-ulûm*, 76.

²⁰ Meydânî, *el-Belâgatü'l-Arabiyye*, 179; Sekkâkî, *Miftâhu'l-ulûm*, 77.

²¹ Meydânî, *el-Belâgatü'l-Arabiyye*, 182.

1.2.4.1. Hükümle İlgili Bilgisi Olanın Bilgisi Olmayan Bir Konumda Değerlendirilmesi

Örneğin {لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ} “Andolsun onlar ... bir bilselerdi!”²² âyetinde ifadenin yeminle te’kid edilerek başlaması ve (muhatabın sanki yaptıkları bu kötülüklerden haberdarmış gibi görünse de) cümlenin {لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ} “Keşke bilselerdi” ifadesi ile devam etmesi, onların yaptıklarından haberdar olmadıklarını göstermektedir.²³

1.2.4.2. Hüküm Hususunda Soru Sormayanın Soru Soran Konumunda Değerlendirilmesi

Konuşmacı bazen muhatabına soru sormadığı halde soru soran gibi değerlendirilebilir. {وَأَصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا وَلَا تُخَاطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُعْرِقُونَ} “Zalimler hakkında bana bir şey deme! Şüphesiz onlar boğulacaklar”²⁴ âyetinde muhatabın zalimler ile ilgili hüküm hakkında bir bilgisi yoktu ve buna sebep cümlenin pekiştirilmeden gelmesi gerekirdi. Ancak ikinci cümle pekiştirilerek, yani te’kidli olarak gelmiştir. Çünkü Allah, Nuh’a (a.s) bir gemi yapmasını emretmiş ve kavmi hakkında hiçbir şekilde Allah’a dua etmesini yasaklamıştır. Bununla Allah, Nuh’un kavminin helak olacağına dair ipucu vermiş olmaktadır. Bundan sonra Nuh (a.s) artık hükümle ilgili bilgisi olmayan değil, bilgisi olup da tereddütlü duruma indirgenmiştir. Dolayısıyla devam eden cümle {إِنَّهُمْ مُعْرِقُونَ} te’kidli olarak zikredilmiştir.²⁵

1.2.4.3. Hükümü İnkâr Etmeyenin İnkâr Eden Konumunda Değerlendirilmesi

Haber bazen muhataba aktarıldığında o, haberi inkâr etmese de inkâr eden konumunda görülebilir. Bu nedenle kendisine haber te’kidli bir şekilde aktarılır. Örneğin ölümden gafil olarak yaşayan kimseler için {ثُمَّ إِنَّكُمْ بَعْدَ ذَلِكَ لَمَيِّتُونَ} “Sonra muhakkak siz öleceksiniz.”²⁶ âyetinde Allah, ölüme hiçbir hazırlık yapmadan ondan bîhaber yaşayan muhatapların davranışlarında inkâr belirtileri görülmesine binaen cümle te’kidli gelmiştir. İşte bu hallerinden dolayı onlar inkâr eden konumuna indirgenmiştir.²⁷

²² el-Bakara 2/102.

²³ Sekkâkî, *Miftâhu’l-ulûm*, 78.

²⁴ el-Hûd 11/37.

²⁵ Meydânî, *el-Belâgatü’l-Arabiyye*, 183; Hâşimî, *Cevâhiru’l-belâğa*, 58-59; Abbas, *el-Belâğa fîünûhâ ve efnânuhâ*, 132-133; Sekkâkî, *Miftâhu’l-ulûm*, 80-81; Sa’düddin Mes’ud İbn-i Ömer Teftazani, *Muhtasarü’l-me’ânî* (İstanbul: Sistem Matbaacılık, 2017), 82; Bolelli, *Belâgat Kur’an Edebiyatı (beyân-meâni-bedf)*, 177.

²⁶ el-Mü’minûn 23/15.

²⁷ Abbas, *el-Belâğa fîünûhâ ve efnânuhâ*, 130; Ali el-Cârim, Mustafa Emîn, *el-Belâgatü’l-vâdîha*, çev. Muhammet Selim İpek (İstanbul, Rağbet Yayınları, 2019), 242; Bolelli, *Belâgat Kur’an Edebiyatı (beyân-meâni-bedf)*, 178.

1.2.4.4. Hükmü İnkâr Edenin İnkâr Etmeyen Konumunda Değerlendirilmesi

Muhatap bazen inkâr ettiği halde inkâr etmeyen biri olarak değerlendirilebilir. Söz te'kidli olması gerekirken bazen te'kidsiz gelebilmektedir. Bu duruma delil sadedinde { قُلْ هُوَ } { اللَّهُ أَحَدٌ } “De ki: Allah tektir²⁸ ve {إِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ} “İlahınız sadece birdir”²⁹ âyetleri zikredilebilir. Bu âyetler Mekke’de nâzil olmuştur. Bilindiği gibi Mekke’de inen âyetler genellikle tevhidi konu edinirler. Çünkü Mekke’nin kavmi Allah’ın tek olduğunu inkâr eden bir kavim. Bununla birlikte söz konusu âyetler te'kidli gelmesi gerekirken te'kidsiz gelmiştir. Çünkü kâinata bakıldığında Allah’ın varlığını ve tek olduğunu gösteren birçok âyet vardır. İnkâr edenler sadece bu âyetlere baksalardı bunlar onları tevhid dinine inanmaya sevk etmeye yeterli olacaktı. Dolayısıyla Allah, onların inkâr etmelerine değer vermeyip kendilerine hitapta bulunurken inkâr içinde olmalarını hesaba katmamıştır.³⁰

1.2.5. Haberin Te’kîdi

Lügatta “güçlendirmek, sağlamlaştırmak” manasındaki e-k-d (أَكَّدَ) kökünden gelen te’kid, pekiştirmek manasına da gelir. Belâgatta ise bir cümledeki hükmün muhatabın zihninde iyice anlaşılmasını sağlamaktır.³¹

1.2.5.1. Haberî Cümlelerin Tekidinde Kullanılan Te’kîd Edatları

Haberî Cümlelerin Tekidinde Kullanılan Te’kîd Edatları şunlardır:

“إِنَّ”, “أَنَّ”, “قَدْ”, “أَمَّا”, “أَلَا وَأَمَّا”, “لَكِنَّ”, “لَنْ”, Lâmu’l-İbtidâ (لام الابتداء), Yemin Harfleri (القسم), Fasil Zamiri (ضمير الفصل), Şart Edatı (الشرطية), Tenbih Edatları (حرفا التنبيه), Zâid Harfler, Nefyin tekrarı ile te’kîd, Te’kîd Nun’ları ile Te’kîd, “Muhaffef إِنَّ” te’kid edatlarıdır.³²

2. İnşâ Üslûbu

Lûgat manası “icat etmek, ortaya çıkmak” gibi manalara gelen inşânın³³ ıstılahi manası bir sözün doğruya ya da yanlışta ihtimali olmamasıdır. İnşâ talebî ve gayri talebî olmak üzere iki kısma ayrılır.³⁴

²⁸ el-İhlâs 112/1.

²⁹ en-Nahl 16/22.

³⁰ Abbas, *el-Belâga fûnûnuhâ ve efnânuhâ*, 135; el-Cârim-Emin, *el-Belâgatu’l-vâdiha*, 242; Bolelli, *Belâgat Kur’an Edebiyatı (beyân-meâni-bedî)*, 179; Irmak, *Arap Belâgatında Haber-İnşâ Meselesi*, 123.

³¹ Durmuş, “Te’kîd”, 40/365-368.

³² Abbas, *el-Belâga fûnûnuhâ ve efnânuhâ*, 114.

³³ İsmail Durmuş, “İnşâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/334-337.

³⁴ Abbas, *el-Belâga fûnûnuhâ ve efnânuhâ*, 147; Hatîb el-Kazvîni, *Telhîsü’l-miftâh* (İstanbul: Şifa Yayınevi, 2017), 150; Teftâzânî, *Muhtasaru’l-me’ânî*, 299.

2.1. İnşâ-i Talebî

İstek anında bulunmayan bir şeyin istenmesini sağlayan ifadelerdir. Talebî inşâ beş kısma ayrılır: Emir, nehiy, istifham, temenni ve nida.³⁵

2.1.1. Emir

Emir, bir kimsenin üstünlük vasfı ile kendinden daha aşağı bir konumda olandan bir fiilin işlenmesini talep etmesi ya da büyüğün küçükten bir fiilin yapılmasını talep etmesidir.³⁶ Başka bir anlamda ise maddi ya da manevi bir şey istemektir.³⁷ {وَأَقِيمُوا... وَآتُوا...، وَارْكَعُوا...} “Kılın, ... verin, ... rükû edin...”³⁸ âyetindeki “أَقِيمُوا”, “آتُوا” ve “ارْكَعُوا” fiilleri birer emir fiildir.³⁹ {وَأَتَىكَ} “bulunsun...”⁴⁰ âyetindeki “لَتَكُنَّ” fiili, başına “lam” (ل) getirilmiş muzari bir fiildir. Bu muzari kip, aynı zamanda emr-i gaib, üçüncü şahsa emir fiil olarak bilinmektedir. {فَمَهْلٍ رُؤَيْدًا} “Sen o inkârcılara süre ver, onlara biraz zaman tanı.”⁴¹ âyetindeki “رُؤَيْدًا” kelimesi emir manasına gelen ismi fiile “فَسُحِقًا...” “Böylece günahlarını itiraf etmiş olurlar. O alevli ateşin uzak olsunlar”⁴² âyetindeki “فَسُحِقًا” “uzak olsunlar” kelimesi emir manasına gelen bir mastardır.⁴³ Emir bazen kendi anlamının dışında başka anlamlara da gelebilir. Bunlar dua, irşad, tahyir, ibaha, devam, te’dib, taaccüb, tehdit, temenni, ihanet ve tahkir, ta’ciz, tesviye, imtinân,⁴⁴ teracci, teyîs, tevbih-te’nib-takri’, nedb, ihtikâr, inzâr, ikram, tekvin, tekzib, meşvere ve i’tibardır.⁴⁵

2.1.2. Nehiy

Talebi inşânın maddelerinden biri de nehiy sîgasıdır. Nehiy bir eylemin terk edilmesini istemek olup yalnızca bir sîgası bulunmaktadır. Başında “lâmelif” (ل) bulunan muzari bir

³⁵ Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, 70, Meydânî, *el-Belâğatü'l-Arabiyye*, 228, Abbas, *el-Belâğa fünûnuhâ ve efnânuhâ*, 147; Kazvînî, *Telhîsü'l-miftâh*, 150; Teftâzânî, *Muhtasaru'l-me'ânî*, 299.

³⁶ Bolelli, 188.

³⁷ Meydânî, *el-Belâğatü'l-Arabiyye*, 228.

³⁸ el-Bakara 2/43.

³⁹ Meydânî, *el-Belâğatü'l-Arabiyye*, 229.

⁴⁰ el-Âli İmran 3/104.

⁴¹ et-Târik 86/17.

⁴² el-Mülk 67/11.

⁴³ Meydânî, *el-Belâğatü'l-Arabiyye*, 229-230.

⁴⁴ Abbas, *el-Belâğa fünûnuhâ ve efnânuhâ*, 150.

⁴⁵ Meydânî, *el-Belâğatü'l-Arabiyye*, 33-38; Kazvînî, *Telhîsü'l-miftâh*, 169-171; Teftâzânî, *Muhtasaru'l-me'ânî*, 326-330.

fiildir. {وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ...} “Yeryüzünde bozgunculuk yapmayın...”⁴⁶ âyeti bir yasaklama ifadesidir.⁴⁷

Nehiy sîgası bazen başka manalara da gelebilir. Başlıcaları dua, irşad, iltimas ve rica, devam, sonuç bildirme, ümitsizliğe düşürme, temenni, tehdid, kerâha, kınama, i'tinas ve tahkirdir.⁴⁸

2.1.3. İstifham

Talebi inşânın çeşitlerinden olan istifham muhatabın önceden bilmediği bir şeyi öğrenmek istemesidir. Başlıca istifham edatları şunlardır: أ، هل، ما ve مَنْ edatları.⁴⁹ İstifham edatları üç kısma ayrılır:

1. Hüküm talep etmek için kullanılanlar.
2. Müfredin bilinmesini talep etmek için kullanılanlar
3. Hem müfredin bilinmesini hem de hüküm talebi için kullanılanlar.⁵⁰

a. Hemze (أ)

Hemze, asıl istifham edatı olup hem müfredin bilinmesini talep etmek hem de hüküm için kullanılır. Tasdik talebinde bulunurken “أ طلعت الشمس؟” “Güneş doğdu mu?” denir. “أ في الخابئة دبسك ام في الرق؟” “Pekmezin fıçıda mı yoksa kurbada mı?” şeklinde söylenir.⁵¹

b. هل

Sadece tasdik talebi için kullanılır.⁵² Asıl olan هل edatının fiil cümlesinin başına gelmesidir. Örneğin “هل جاء صديقك” “Arkadaşın geldi mi?” ve “هل يَنْظُرُونَ” “bekliyorlar mı”⁵³ âyetindeki هل soru edatının hemen ardından muzârî fiil gelmiştir.⁵⁴ Hemze (أ) ve Hel (هل) dışında istifham için kullanılan diğer bazı edatlar bulunmaktadır. Bunların en önemlileri şunlardır: ايّان - متى - أيّ - أنّى - كيف - كم - مَنْ - ما .

⁴⁶ el-A'râf 7/56.

⁴⁷ Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, 76; Abbas, *el-Belâğa fünûnuhâ ve efnânuhâ*, 154.

⁴⁸ Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, 76-77; el-Cârim-Emin, *el-Belâgatu'l-vâdîha*, 265.

⁴⁹ Meydânî, *el-Belâgatü'l-Arabiyye*, 258; el-Cârim-Emin, *el-Belâgatu'l-vâdîha*, 275; Abbas, *el-Belâğa fünûnuhâ ve efnânuhâ*, 178; Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, 78; Teftâzânî, *Muhtasaru'l-me'ânî*, 304; Kazvînî, *Telhîsü'l-miftâh*, 153.

⁵⁰ Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, 78; Meydânî, *el-Belâgatü'l-Arabiyye*, 258; Sekkâkî, *Miftâhu'l-ulûm*, 333.

⁵¹ Kazvînî, *Telhîsü'l-Miftâh*, 152; Teftâzânî, *Muhtasaru'l-me'ânî*, 305.

⁵² Meydânî, *el-Belâgatü'l-Arabiyye*, 261; Kazvînî, *Telhîsü'l-miftâh*, 306; Abbas, *el-Belâğa fünûnuhâ ve efnânuhâ*, 180; Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa* 79.

⁵³ en-Nahl 16/33.

⁵⁴ Meydânî, *el-Belâgatü'l-Arabiyye*, 262.

a. ما (Ne?)

Genellikle akılsız varlıklar için kullanılan soru edatıdır. {وَمَا تَلَكَ يَمِينِكَ يَا مُوسَى...} “*Nedir o sağ elindeki, ey Mûsâ?*”⁵⁵ {قَالَ هِيَ عَصَائِي...} “*Dedi ki: O benim asâmdır...*”⁵⁶ âyetlerinde Allah Musa (a.s.) sağ elindeki sıfatının ne olduğunu sormuş ve Musa (a.s.) da açıklamıştır.⁵⁷

b. أَيُّ (Hangi?)

Müşterek iki şeyden birinin ayırt edilmesi için kullanılan soru edatıdır. “*إِذْ يُفَصِّلُ الْفَرِيقَيْنِ أَيُّ*” “*İki topluluktan hangimizin..*”⁵⁸ âyetinde inkâr edenler, kendilerinin ve Hz. Muhammed’in (s.a.v.) makamı arasında karşılaştırma yapmak istemişlerdir.⁵⁹

c. كَمْ (Kaç?)

İsmin başına gelen bu soru edatı ile bir şeyin adedinin belirtilmesi istenir. {سَلِّ بَنِي إِسْرَائِيلَ...} “*İsrâiloğulları’na sor: Onlara nice apaçık âyet verdik!..*”⁶⁰ âyetinde Hz. Peygambere hitaben İsrailoğullarına, kendilerine geçmişte apaçık nice âyetler verildiğini ama yine de Allah’ın nimetlerini değiştirdikleri belirtilmektedir.⁶¹

d. كَيْفَ (Nasıl?)

Bu soru edatı ile hâlin nasıl olduğu sorulur. Örneğin “*كَيْفَ زَيْدٌ*” “*Zeyd nasıl?*” denildiği zaman cevap olarak “*sağlıklı*” ya da “*hasta*” diye cevap verilir.⁶² Yine {كَيْفَ نُنشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا} “*Onları nasıl düzeltiyor ve üzerini etle kaplıyoruz.*”⁶³ âyeti örnek olarak zikredilebilir.

e. أَيْنَ (Nerede?)

Bu edat ile bir mekânın belirtilmesi talep edilir.⁶⁴ Örneğin “*أَيْنَ زَيْدٌ*” “*Zeyd nerede?*” denildiğinde cevap olarak “*çarşıda*” ya da “*evde*” denilir. Bu soru tüm mekânları içine alır.⁶⁵

⁵⁵ Tâhâ 20/17

⁵⁶ Tâhâ 20/18

⁵⁷ Meydânî, *el-Belâgatü'l-Arabiyye*, 264.

⁵⁸ Meryem 19/73.

⁵⁹ Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, 83; Teftâzânî, *Muhtasaru'l-me'ânî*, 317; Kazvînî, *Telhîsü'l-miftâh*, 161.

⁶⁰ el-Bakara 2/211.

⁶¹ Meydânî, *el-Belâgatü'l-Arabiyye*, 268; Teftâzânî, *Muhtasaru'l-me'ânî*, 317; Kazvînî, *Telhîsü'l-miftâh*, 161.

⁶² Abbas, *el-Belâğa fünûnuhâ ve efnânuhâ*, 189.

⁶³ el-Bakara 2/259; Meydânî, *el-Belâgatü'l-Arabiyye*, 266.

⁶⁴ Meydânî, *el-Belâgatü'l-Arabiyye*, 266; Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, 82; Kazvînî, *Telhîsü'l-miftâh*, 162; Abbas, *el-Belâğa fünûnuhâ ve efnânuhâ*, 189; Sekkâkî, *Miftâhu'l-ulûm*, 341; Bolelli, *Belâgat Kur'an Edebiyatı (beyân-meâni-bedî)*, 213; Bulut, *Belâgat-i Müyessera*, 71.

⁶⁵ Sekkâkî, *Miftâhu'l-ulûm*, 341; Abbas, *el-Belâğa fünûnuhâ ve efnânuhâ*, 189.

Ayrıca {أَيْنَ شُرَكَاءُكُمْ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ} “Nerede boş yere davasını güttüğünüz ortaklarınız’ diyeceğiz.”⁶⁶ âyetini de örnek olarak verebiliriz.

f. أَنَى (Ne zaman/Nasıl/Nereden)

Bu edat nerede, nereden, nasıl ve ne zaman gibi anlamlara gelir.⁶⁷

1. كيف (Nasıl) anlamında kullanılmasına örnek olarak {أَنى يُحْيى هذِهِ اللهُ بَعْدَ مَوْتِهَا} “Allah, burayı ölümünden sonra nasıl diriltecek?”⁶⁸ âyeti delil getirilebilir.⁶⁹

2. من أين (Nereden) anlamına örnek olarak {قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنى لِكَ هَذَا} “Ey Meryem! Bu sana nereden?” diye sorar...⁷⁰ âyeti zikredilebilir.

3. متى (Ne zaman) anlamına örnek olarak ise “أنى تكون النيل زيادة” “Nil nehrinin suyu ne zaman taşar (çoğalır)?⁷¹ veya “أنى يحضر الغائب” “Burada bulunmayanlar ne zaman gelecek?”⁷² cümleleri verilebilir.

g. أَيَّان (Ne zaman?)

Bu edat yalnızca gelecek zamanın belirlenmesi için kullanılır.⁷³ {يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ} “Ne zaman gelip çatacak?’ diye sana kıyameti sorarlar.”⁷⁴ âyetinde “أَيَّان” bu anlamda kullanılmıştır. Bu soru edatı aynı zamanda dehşet verici şeyler sorulurken kullanılır.⁷⁵

⁶⁶ el-En’âm 6/22.

⁶⁷ Hâşimî, *Cevâhiru’l-belâğa*, 82; Meydânî, *el-Belâgatü’l-Arabiyye*, 267; Sekkâkî, *Miftâhu’l-ulûm*, 341; Abbas, *el-Belâğa fünûnuhâ ve efnânuhâ*, 190; Kazvînî, *Telhîsü’l-miftâh*, 162-163.

⁶⁸ el-Bakara 2/259.

⁶⁹ Hâşimî, *Cevâhiru’l-belâğa*, 82; Bulut, *Belâgat-i Müyessera*, 71; Bolelli, *Belâgat Kur’an Edebiyatı (beyân-meâni-bedî)*, 213.

⁷⁰ Âl-i İmrân 3/37; Hâşimî, *Cevâhiru’l-belâğa*, 82; Meydânî, *el-Belâgatü’l-Arabiyye*, 267; Sekkâkî, *Miftâhu’l-ulûm*, 341; Abbas, *el-Belâğa fünûnuhâ ve efnânuhâ*, 190; Kazvînî, *Telhîsü’l-miftâh*, 163; Teftâzânî, *Muhtasarü’l-me’ânî*, 318.

⁷¹ Bolelli, *Belâgat Kur’an Edebiyatı (beyân-meâni-bedî)*, 213.

⁷² Abbas, *el-Belâğa fünûnuhâ ve efnânuhâ*, 190; Bolelli, *Belâgat Kur’an Edebiyatı (beyân-meâni-bedî)*, 214.

⁷³ Meydânî, *el-Belâgatü’l-Arabiyye*, 265; Kazvînî, *Telhîsü’l-miftâh*, 162; Teftâzânî, *Muhtasarü’l-me’ânî*, 318; Abbas, *el-Belâğa fünûnuhâ ve efnânuhâ*, 190; Bulut, *Belâgat-i Müyessera*, 72; Bolelli, *Belâgat Kur’an Edebiyatı (beyân-meâni-bedî)*, 212.

⁷⁴ en-Nâziât 79/42.

⁷⁵ Abbas, *el-Belâğa fünûnuhâ ve efnânuhâ*, 190; Meydânî, *el-Belâgatü’l-Arabiyye*, 266; Bolelli, *Belâgat Kur’an Edebiyatı (beyân-meâni-bedî)*, 212.

h. متى (Ne zaman?)

Bu soru edatı geçmiş veya gelecek zamanı belirtmek için kullanılır.⁷⁶ Örneğin: {مَتَى نَصْرُ} “Allah’ın yardımı ne zaman gelecek?” demeye başladılar.”⁷⁷ âyetinde geçen “مَتَى” edatı gelecek zamandan bahsetmektedir.⁷⁸

1. مَنْ (kim?)

Akıllı varlıklar için kullanılan soru edatıdır. Yani bir kişiyi belirlemek için sorulur.⁷⁹ Mesela “مَنْ جِبْرِيلُ?” “Cibril kim?” şeklinde bir soru yöneltildiğinde bundan onun insan mı, melek mi yoksa cin mi olduğu bilinmek istenir.⁸⁰ {قَالَ فَمَنْ رَبُّكُمَا يَا مُوسَى} “Firavun, ‘Sizin Rabbiniz de kimmiş ey Mûsâ?’ dedi.”⁸¹ âyetinde de aynı yaklaşım görülmektedir. Yani “Senin Rabbin melek mi yoksa beşer midir?” denilmek istenmiştir.⁸²

İstifham gerçek anlamının dışında mecazi anlamda da kullanılabilir. Bunlardan bazıları şunlardır: Tesviye, emir, nehiy, inkâr, dua, nefiy, tahkir ve taaccüb. Bunların en önemlisi inkârdır. İnkâr özelliği taşıyan istifham edatlarına “istifham-ı inkârî” de denir.⁸³ Mana içeriği olumsuzdur ve edattan sonraki kısım da olumsuz olmuştur.

{فَمَنْ يَهْدِي} “Kim doğruya iletebilir?...”⁸⁴ âyeti aslında “لَا يَهْدِي” “Hiç kimse hidâyete erdiremez” manasındadır.⁸⁵ İstifham-ı inkârî, tekzîbî ve tevbîhî olarak iki kısma ayrılır.

a. Gerçekleşmiş Eylem Hakkında Kullanılan İstifhâm-ı Tekzîbî

{أَفَأَصْفِيكُمْ رَبُّكُم بِالْبَنِينَ وَاتَّخَذَ مِنَ الْمَلَائِكَةِ إِنَاثًا إِنَّكُمْ لَتَقُولُونَ قَوْلًا عَظِيمًا} “Rabbiniz erkek çocukları size verdi de kendisi meleklerden kız çocuklar mı edindi? Gerçekten siz çok ağır bir söz söylüyorsunuz!”⁸⁶ âyetinde gerçek anlamda bir soru sorulmamaktadır. Burada müşriklerin meleklerin Allah’ın kızları olduğu yönündeki söylentileri yalanlanmıştır.⁸⁷

⁷⁶ Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, 82; Abbas, *el-Belâğa fünûnuhâ ve efnânuhâ*, 189.

⁷⁷ el-Bakara 2/214.

⁷⁸ Bulut, *Belâgat-i Müyesserâ*, 71; Bolelli, *Belâgat Kur'an Edebiyatı (beyân-meâni-bedî)*, 213.

⁷⁹ Meydânî, *el-Belâgatü'l-Arabiyye*, 265; Abbas, *el-Belâğa fünûnuhâ ve efnânuhâ*, 188; Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, 82.

⁸⁰ Sekkâkî, *Miftâhu'l-ulûm*, 339.

⁸¹ Tâhâ 20/49

⁸² Abbas, *el-Belâğa fünûnuhâ ve efnânuhâ*, 188; Sekkâkî, *Miftâhu'l-ulûm*, 339.

⁸³ Abbas, *el-Belâğa fünûnuhâ ve efnânuhâ*, 194.

⁸⁴ er-Rûm 30/29

⁸⁵ Mustafa Kayapınar, *Belâgatta Talebî İnşâ* (Ankara: İKSAD Yayınevi, 2021), 129.

⁸⁶ el-İsrâ 17/40.

⁸⁷ Abbas, *el-Belâğa fünûnuhâ ve efnânuhâ*, 193-194; Teftâzânî, *Muhtasaru'l-me'ânî*, 323.

b. Gerçekleşmemiş Eylem Hakkında Kullanılan İstifhâm-ı Tekzîbî

{قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُمْ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَإِنِّي رَحْمَةٌ مِنْ عِنْدِهِ فَعُمِّتْ عَلَيْكُمْ أَنْزِلُمْكُمْ مَوْهَا وَأَنْتُمْ لَهَا كَارِهُونَ}

“Nûh şöyle dedi: “Ey kavimim! Bir de şöyle düşünün: Ya benim, Rabbinden gelmiş açık bir delilim varsa ve O kendi katından bana rahmet vermiş de siz bunu anlamamışsanız! Siz rahmeti istemediğiniz halde biz sizi ona zorlayabilir miyiz?”⁸⁸ âyetinde peygamber, kendilerini imana zorlayacaklarını sanan müşriklerin bu tavırlarını tuhaf bulup yalanlamıştır. Yani “Ben sizi hiçbir şekilde imana zorlamam.” denilmek istenmiştir.⁸⁹

c. Gerçekleşmiş Eylem Hakkında Kullanılan İstifhâm-ı Tevbîhî

Sınava çalıştığı halde başarılı olamayan bir öğrenciye, “أَرَسَبْتَ فِي إِمْتِحَانِكَ؟” “İmtihanda başarısız mı oldun?” denildiğinde aslında soru sorulmamakta, başarılı olması beklenen kişinin başarısız olması yadırganmaktadır. Çünkü böyle bir durum ondan beklenmemektedir.⁹⁰

d. Gerçekleşmemiş Eylem Hakkında Kullanılan İstifhâm-ı Tevbîhî

{كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ}

“Sizler cansız iken size O hayat verdiği halde Allah’ı nasıl inkâr edebiliyorsunuz? Sonra sizi öldürecek, sonra diriltecek, sonra O’na götürüleceksiniz.”⁹¹ âyetinde soru sorulmamakta, bilakis Allah’ın verdiği bunca nimetlerin inkâr edilmesi kınanmaktadır.⁹²

2.1.4. Temenni

Temenni, “تَقَعَّلُ” bâbından “تَمَنَّى” fiilinin mastarı olup bir şeyi talep etmek anlamına gelir.⁹³ Lügatta ise temenni, gerçekleşmesi imkân dâhilinde olmayan bir şeyin arzulanması manasına gelir.⁹⁴ Temennide bir şeyi talep eden kimse talep ettiği şeyin gerçekleşmeyeceğine dair ümidi yoktur.⁹⁵ Temenni için kullanılan lafız “أَيْتٌ” dir.⁹⁶

a. Temenninin Kısımları

Bazı belâgatçılar temenni üslubunu iki kısma ayırmışlardır. Birincisi, gerçekleşmesi mümkün olmayan bir şeyi talep etmektir. {وَلَئِنْ أَصَابَكُمْ فَضْلٌ مِنَ اللَّهِ لَيَقُولَنَّ كَأَنْ لَمْ تَكُنْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ}

⁸⁸ Hûd 11/28.

⁸⁹ Abbas, *el-Belâga fînûnuhâ ve efnânuhâ*, 195.

⁹⁰ Abbas, *el-Belâga fînûnuhâ ve efnânuhâ*, 196.

⁹¹ el-Bakara 2/28.

⁹² Abbas, *el-Belâga fînûnuhâ ve efnânuhâ*, 197.

⁹³ Abbas, *el-Belâga fînûnuhâ ve efnânuhâ*, 156; Bolelli, *Belâgat Kur’an Edebiyatı (beyân-meâni-bedî)*, 224; Bulut, *Belâgat-i Müyessera*, 76.

⁹⁴ Bolelli, *Belâgat Kur’an Edebiyatı (Beyân-meâni-bedî)*, 224.

⁹⁵ Meydânî, *el-Belâgatü'l-Arabiyye*, 251.

⁹⁶ Teftâzânî, *Muhtasaru'l-me’ânî*, 301; Kazvîni, *Telhîsü'l-miftâh*, 150; Abbas, *el-Belâga fînûnuhâ ve efnânuhâ*, 157.

{يَا لَيْتَنِي كُنْتُ مَعَهُمْ فَافُوزَ فَوْزاً عَظِيمًا} “Eğer Allah’tan size bir lütuf erişirse sanki sizinle onun arasında bir yakınlık olmamış gibi, ‘Keşke onlarla beraber olup ben de büyük bir kazanç elde etseydim!’ der.”⁹⁷ âyetinde, gerçekleşmesi mümkün olmayan bir şeyin temenni edildiği görülmektedir. Yine zühd şairi Ebü'l-Atâhiye’ye (211/826) ait olan şu beyiti burada örnek olarak zikredebiliriz:

أَلَا لَيْتَ الشَّبَابَ يُعُودُ يَوْمًا فَأُخِيرَهُ بِمَا فَعَلَ الْمَشِيبُ

“Keşke gençliğime tekrar gitsem de ihtiyarlığın bana neler yaptığını ona haber versem.”⁹⁸

İkincisi, gerçekleşmesi mümkün olan ama isteyen kimsenin bazı kişisel sebeplerinden dolayı elde edeceğini ummadığı bir şeyi temenni etmesidir. Mesela bir kimse لِي دَارًا/keşke bir evim olsa demesine karşılık bu kimsenin maddi durumunun yeterli olmaması ya da evin maliyetli olması gibi nedenlerden dolayı evinin olmasını ummuyor olması beklenir. Bununla birlikte bir ev sahibi olmak mümkündür, ancak bunun gerçekleşmesinin zor olması onu mümkün kılmamaktadır.⁹⁹

Asıl temenni edatı “keşke” anlamına gelen لَيْتَ olup gerçekleşmesi mümkün olmayan şeyler için kullanılır. Mesela {يَا لَيْتَ لَنَا مِثْلَ مَا أُوتِيَ قَارُونُ} “Keşke Kārûn’a verilenin aynısı bize de verilseydi!...”¹⁰⁰ âyetinde insanlar Karun’a verilen zenginliği kendilerine de verilmesini temenni etmektedirler. Ama bu temenninin gerçek olması mümkün olmadığı için âyette لَيْتَ edatı kullanılmıştır.¹⁰¹

Diğer temenni edatları ise لَوْ, هَلْ, لَعَلَّ ve عَسَى’dır. Temenni edilen bir şeyin gerçekleşmesi mümkün ise “teraccî” olarak isimlendirilir. Bu anlam için لَعَلَّ ve عَسَى edatları kullanılır. Örneğin {وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَا هَامَانَ ابْنِ لِي صَرْحًا لَعَلِّي أَبْلُغُ الْأَسْبَابَ} “Firavun, ‘Ey Hâmân’ dedi, Bana yüksek bir kule yap belki göklerin yollarına ulaşırım da böylelikle Mûsâ’nın tanrısını görebilirim!”¹⁰² âyetinde “bazı yollara belki ulaşırım” temennisinin gerçekleşmesi mümkün değildir ama لَعَلَّ

⁹⁷ en-Nisâ 4/73.

⁹⁸ Hâşimî, *Cevâhiru’l-belâğa*, 87; Teftâzânî, *Muhtasaru’l-me’ânî*, 301; Kazvîni, *Telhîsü’l-Miftâh*, 150; Irmak, *Arap Belâgatında Haber-İnşâ Meselesi*, 109.

⁹⁹ Abbas, *el-Belâğa fînûnuhâ ve efnânuhâ*, 156.

¹⁰⁰ el-Kasas 28/79.

¹⁰¹ Hâşimî, *Cevâhiru’l-belâğa*, 87; Abbas, *el-Belâğa fînûnuhâ ve efnânuhâ*, 157; Bolelli, *Belâgat Kur’an Edebiyatı (beyân-meâni-bedî)*, 225; Ali el-Cârim, Mustafa Emîn, *el-Belâgatu’l-vâdiha*, çev. Muhammet Selim İpek (İstanbul, Rağbet Yayınları, 2019), 285.

¹⁰² el-Mü’min 40/36.

edatı ile mümkün kılınmıştır.¹⁰³ Temenni edilen şeyin gerçekleşmesi mümkün değilse لَوْ edatı kullanılır.

لَوْ كَانَ ذَلِكَ يُشْتَرَىٰ أَوْ يَرْجَعُ وَلَيْلِ الشَّبَابِ حَمِيدَةً أَيَّامُهُ

“Gençlik, günleri güzel bir şekilde döndü gitti; keşke gençlik satın alınabilecek veya geri dönecek bir şey olsaydı!”

Bu beyitte şair, gençliğinin geri dönmesini isteyerek mümkün olmayan bir şeyi temenni etmektedir.¹⁰⁴

Pişmanlık ve teşvik anlamı ifade eden edatlar لَوْ، لَوْلَا، أَلَا، هَلَا'dir. هَلْ ve لَوْ edatlarının temenni manası taşıması için kendilerine لَ ile ما ifadeleri eklenir. Örneğin “هَلَا أَكْرَمْتَ زَيْدًا!” “Zeyd’e ikram etseydin keşke!” denildiğinde ya da هَلَا edatındaki “ha” harfi hemzeye dönüştürerek أَلَا şeklinde kullanıldığında veya bunların yerine لَوْلَا، لَوْ، لَوْ edatları kullanıldığında cümlenin anlamı “لَيْتَكَ أَكْرَمْتَ زَيْدًا!” “Keşke Zeyd’e ikram etseydin!” olarak “pişmanlık” manasını ifade eder. “هَلَا أَوْ لَوْلَا تُكْرِمُو زَيْدًا!” “Keşke Zeyd’e ikram etsen!” denildiğinde ise anlam “لَيْتَكَ تُكْرِمُهُ!” “Keşke ona ikram etsen!” şeklinde istek bildiren bir anlam taşımış olur. Bu edatlar mazi fiillerde pişmanlık, muzari fiillerde ise teşvik anlamı ifade eder.¹⁰⁵ Bu duruma örnek olarak “لَوْلَا تَقُومُ” “Görevinizi yaparsanız kendinizi mutlu hissedersiniz” cümlesi verilebilir.¹⁰⁶

2.1.6. Nida

Nida lügat manası “seslenmek” olup ıstılahta, “أَدْعُوا” fiili yerine geçen bir nida edatı aracılığıyla) konuşmacının muhatabından kendisine yönelmesini talep etmesi anlamını ifade eder.¹⁰⁷ Başlıca nida edatları şunlardır: أ، أَيَّ، يَا، آ، آيَّ، أَيَّا، هَيَّا، وَ.¹⁰⁸ Yakın ve uzak olmak üzere nida edatları iki kısma ayrılır. أ ve أَيَّ nida edatları çok uzakta olmayan varlıklara seslenmek için kullanılır. Bunların dışındaki nida edatları ise orta uzaklıktaki varlıklara seslenmek için kullanılır. Bazen uzak mesafede olan bir şey konuşmacının onu kendisine yakın hissetmesi hasebiyle yakın edatları kullanılır. İbnü’s-Sâig’in (ö. 533/1139) şu beytinde bu durumu görmek mümkündür:

¹⁰³ Bolelli, *Belâgat Kur’an Edebiyatı (beyân-meâni-bedî)*, 226.

¹⁰⁴ Meydânî, *el-Belâgatü'l-Arabiyye*, 254.

¹⁰⁵ Abbas, *el-Belâga fünûnuhâ ve efnânuhâ*, 160; Sekkâkî, *Miftâhu'l-ulûm*, 333.

¹⁰⁶ Abbas, *el-Belâga fünûnuhâ ve efnânuhâ*, 161.

¹⁰⁷ Teftâzânî, *Muhtasaru'l-me'ânî*, 334; Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, 89; Abbas, *el-Belâga fünûnuhâ ve efnânuhâ*, 162; Meydânî, *el-Belâgatü'l-Arabiyye*, 240; Kazvîni, *Telhîsü'l-miftâh*, 174.

¹⁰⁸ Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, 89.

أَسْكَنَّ نَعْمَانَ الْأَرَكَ تَيَقَّنُوا بِأَنَّكُمْ فِي رُبِّ قَلْبِي سُكَّانٌ

“Ey Nâ'mân-ı Erâk Vadisi'nin sakinleri! İyi biliniz ki siz aslında benim kalp sarayımında oturmaktasınız.”

Şair bu beyitte uzakta olan kimselere sanki yakınmış gibi seslenmektedir. Çünkü şair onları kalben kendisine yakın hissetmektedir.¹⁰⁹

Bazen çok uzakta olmayan bir kimse (şanının yüceliğinden dolayı) sanki uzaktaymış gibi kabul edilir ve uzaktaki varlıklar için kullanılan nida edatıyla kendisine seslenilir. Örneğin padişahın yanında olan bir kölenin يَا مَوْلَايَ! / *Ey efendim!* demesi böyledir.¹¹⁰ Uzak için kullanılan nida edatları ise şunlardır:

a. يَا

En çok kullanılan nida edatıdır. Yakın ve uzak için müşterektir. Çoğunlukla âlimler bu edatı uzak için kullanılan edat olarak kabul etmişlerdir. Çoğu zaman يَا edatı zikredilmeksizin kullanılır. Örneğin { قَالَ رَبِّ } “*Rabbim!*”¹¹¹ ifadesinde رَبِّ kelimesi يَا رَبِّي manasındadır.¹¹²

b. أَيَا

أَيَا جَامِعَ الدُّنْيَا لِيَغِيرَ بِلَاغَةً لِمَنْ تَجْمَعُ الدُّنْيَا وَأَنْتَ تَمُوتُ؟

“Ey dünya malını ulaşılamayan gayeler için toplayan kişi! Öleceğin halde dünya malını kimin için topluyorsun?”¹¹³

Bu beyitte sanki konuşmacı ile muhatap arasında çok uzak bir mesafe varmış gibi görünür.

c. وَ

Genellikle nüdbe (ağıt) için kullanılan edattır. Bu edatla ilgili kullanıma aşağıdaki beyit örnek olarak gösterilebilir.

وَأَسْفَا كَمْ يُظْهِرُ النَّقْصَ فَاضِلٌ فَوَاعَجَبًا كَمْ يَدْعِي الْفَضْلَ نَاقِصٌ

“Ne tuhaf! Nice eksik kimse fazilet iddiasında bulunur; Ne yazık, nice faziletli ise kendini eksik gösterir.”¹¹⁴

¹⁰⁹ Abbas, *el-Belâga fînûnuhâ ve efnânuhâ*, 163.

¹¹⁰ Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, 89.

¹¹¹ el-Kasas 28/16.

¹¹² Abbas, *el-Belâga fînûnuhâ ve efnânuhâ*, 163-164.

¹¹³ Abbas, *el-Belâga fînûnuhâ ve efnânuhâ*, 163-164.

¹¹⁴ Abbas, *el-Belâga fînûnuhâ ve efnânuhâ*, 164.

Sonuç

Âyetlerin ifade ettiği mana anlaşılmadan Kur'ân'ın doğru anlaşılmasından bahsetmek mümkün olmamaktadır. Kur'ân metni dil ve anlatım olarak diğer yazılardan ayrılmaktadır. Çünkü bu dilin şifâhî bir dil ortamında ortaya çıkması ve muhataplarının hayatta olması onun farklı olduğunu gösteren en önemli etkenler arasında sayılmaktadır. Muhataplarının hayatta olması nedeniyle etkileşim kaçınılmaz olduğundan Kur'ân metninde haber ve inşâ türü cümleler bulunmaktadır. Bir haberin doğru ya da yalan olarak nitelendirilmesi, onun gerçeğe uygun olup olmamasına bağlıdır. Gerçeğe uygun ise doğru, değil ise yalan olarak nitelendirilmektedir. Haber cümlesinin oluşmasındaki gaye, muhataba bilgi vermek (fâide-î haber) ya da muhatabın da bildiği bir hükmü kendisinin de bildiğini farkettilmektedir (lâzım-ı fâideî haber). Haber cümlesi bazen inşâ anlamında da kullanılmıştır. Yine haberî cümleler bazen muhatabın ruhsal durumuna göre te'kidli ya da te'kidsiz olarak kullanılır. İçerisinde emir, nehiy, istifham, temenni ve nida kelimelerinin de bulunduğu cümleler de inşâ yani istek bildiren cümlelerdir.

Bir cümlede haberin te'kidli olarak gelmesi hükmün muhatap tarafından iyice anlaşılmasını sağlamaktadır. Haber cümlesinin sadece bir çeşit değil, birkaç çeşit olarak geldiği görülmektedir. Haber cümleleri (bazen hakiki manasının dışında) inşânın kısımlarından olan; nehiy, istifham, nida, emir de bazen mecazi anlamlarda kullanılabilir. Dolayısıyla Kur'ân metninin manalarını, sırlarını gerçek manada kavrayabilmek için belâgat ilminin kaide ve usullerini bilmek zorunluluktur.

Kaynakça

- Abbas, Fadl Hasan. *el-Belâga fînûnuhâ ve efnânuhâ*. Amman: Dâr'ul-Furkân, 1989.
- Bolelli, Nusrettin. *Belâgat Kur'ân Edebiyatı (beyân-meâni-bedî)*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2000.
- Bulut, Ali. *Belâgat-i Müyessera*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2020.
- Cârim, Ali-Emin, Mustafâ. *el-Belâgatu'l-vâdha*. çev. Muhammet Selim İpek. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2019.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. "Kur'ân-ı Kerîm- Diyanet İşleri Başkanlığı". Erişim: 10 Haziran 2023. <https://kuran.diyanet.gov.tr/>
- Durmuş, İsmail. "İhbar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. Erişim: 20 Mayıs 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ihbar--belagat>
- Gezer, Süleyman. "İnşâ-Haber Bağlamında Kur'ân Dilinin Yapısı". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 /11 (2007).
- Habenneke, Abdurrahmân Hasan el-Meydânî. *el-Belâgati'l-Arabiyye*. Lübnân: Dâru'l-Kalem, 1416/1996.
- Hâşimî, es-Seyyid Ahmed. *Cevâhiru'l-belâğa*. Beyrût: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1438/2017.
- Irmak, Mustafa. *Arap Belâgatında Haber-İnşa Meselesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.

Kılıç, Hulusi. “Belâgat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. Erişim: 19 Mayıs 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/belagat#1>

Teftazani, Sa’düddin Mes’ud İbn-i Ömer. *Muhtasaru’l-Me’ânî*. İstanbul: Sistem Matbaacılık, 2017.

Yavuz, Elif. *Belâgat İlminde Haber ve İnşâ (Bakara Suresi Örneği)*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.